

ESNEK SAVAŞLAR: YENİ BİR KAVRAMSALLAŞTIRMAYA DOĞRU

FLEXIBLE WARS: TOWARDS A NEW CONCEPTUALIZATION

Öğr. Gör. İnan AKDAĞ

Amasya Üniversitesi

inan.akdag@amasya.edu.tr

Özet

Toplumsal olgular sürekli değişim halindedir. Özellikle tarihsel-sosyolojik olgular çeşitli zaman dönemleri içinde çok farklı karakteristikler içermektedir. Tüm toplumsal olgular gibi savaş olgusu da tarihsel olarak dönüşüm geçirmektedir. 1990 sonrası savaş olgusu önemli farklılıklar göstermiştir. Yeni bir forma ulaşan savaş olgusunu bazı düşünürler yeni savaş diye adlandırmış ve eski savaşlardan kopuş gösterdiğini ileri sürmüştür. Genel olarak yeni savaşların özellikleri; başarısız devletler, kimlik temelli savaşlar ve asimetrik savaşlardır. Aslen bir bağımlı değişken olan savaş olgusu üretim tarzına bağlıdır ve ancak üretim tarzı değiştiği noktada kökten değişim gösterebilir. Yeni savaşlar kapitalist üretimin son aşaması olan esnek üretim tarzından esinle esnek savaş olarak adlandırılabilir. Ancak esnek savaşlar eski savaşlardan yalnız bir kopuş değil aksine hem kopuş hem de sürekliliktir. Dolayısıyla savaşın karakteri değişmiş ancak doğası değişmemiştir. Esnek savaşlar ekonomik olarak kapitalist üretim tarzının son aşaması olan esnek üretim tarafından belirlenen, amaç olarak yıpratmayı hedefleyen ve biçim olarak asimetrik savaşlardır. Sonuç olarak kapitalizme bağımlı savaş olgusu yeni bir biçime ulaşmış ancak temeli değişmemiştir. Bu temel; iktidardır.

Anahtar Kelimeler: Savaş, yeni savaş, esnek savaş

Abstract

Social phenomenons are continuously under change. Especially historical-sociological phenomenons under various time periods contain very different characteristics. War phenomenon likes all social phenomenons is historically subject to transformation. After 1990 war phenomenon displays important diversities. Some thinkers label war phenomenon reaching to new form as new war and they have claimed that it has been break from old wars. Generally the features of new wars; unsuccesfull states, wars based on identity and asyemtric wars. Indeed, war phenomenon as the dependent variable ties to production type and but it could fundamentally change when production type would change. New wars with inspiration from flexible production type the last stage of capitalist production could be labeled as flexible war. However, flexible wars are both continuity and breaking instead of only breaking. Therefore, characteristic of war has changed not the its nature. Flexible wars are economically determined by flexible production the last stage of capitalist production, aim purposely attrition and are formally asyemtric wars. As a conclusion war phenomenon depended on capitalism reached to new shape but its basis did not change. This basis is the power.

Keywords: War, new war, flexible war

2

Giriş

Antik Yunan filozofu Herakleitos uzun yıllar önce savaşı 'her şeyin babası' ilan etmiştir (Herakleitos, 2003: 32). Savaşlar insanlık tarihi boyunca önemli bir toplumsal olgudur. Yazılı tarih boyunca insanlık tarihinin büyük bir kısmı savaşlarla geçmiştir. İnsan kaybı, üretici güçlerin tahribi, ülkelerin yıkımı ve yenilerinin kurulması, çevre felaketleri gibi olgular savaşların ortaya çıkardığı toplumsal sonuçlardır. Tarihte yaşanan tüm olaylar savaş olgusunun önemini göstermektedir. Şüphesiz ki savaş olgusunun bu önemi sonucu pek çok düşünür, siyasetçi ve bilim adamı bu alanda düşünmüş ve yazılar yazmıştır. Savaş olgusu üzerine birçok teori geliştirilmiştir ve araştırmalar yapılmıştır. Bu makalenin konusu da yine savaş ile ilgili bir konu olup temel odak noktası 1990 sonrası savaşların değişen karakteridir. Savaşlar açısından 1990 sonrası önemli bir dönüm noktasıdır ve bunun için bağımlı bir değişken olan savaş olgusu da yeni bir aşamaya geçmiştir.

1990'lı yıllarda bir grup bilim adamı yeni bir tartışmayı gündeme getirmiş ve artık savaşların yeni bir karakter ve doğaya sahip olduğunu ileri sürmüştür. Bu yeni dönem savaşları; Kaldor (2013)

“Yeni Savaş”, Gray (1997) “Postmodern Savaş”, Rice (1990) “Üçüncü Tıp Savaş”, Lind (2004) “Dördüncü Jenerasyon Savaş” olarak adlandırmıştır. Bütün yaklaşımlar farklı içerikler taşımakla birlikte hepsinin ortak noktası; savaş olgusunun artık bir dönüşüm geçirdiği ve yeni savaşlar ile eski savaşlar arasında bir kopuş halinin söz konusu olduğudur.

Bu makalenin amacı; 1990 sonrası savaşların eski savaşlardan bir kopuş değil aksine bütünsel olarak hem kopuş hem de devamlılık gösterdiğidir. Savaşlar ekonomik üretime bağımlıdır ve üretim tarzına göre değişim göstermektedir. Dolayısıyla bir bütün olarak kapitalist üretim tarzı savaş olgusunu şekillendirmektedir. Doğal olarak kapitalist üretim tarzının farklı aşamaları -serbest rekabetçi kapitalizm, tekelci kapitalizm ve esnek kapitalizm- savaş olgusuna da değişik biçimler vermektedir. Ancak bütün kapitalist üretim süreci boyunca savaş olgusunun değişmeyen tarafı son aşamada iktidarın kendisidir. İktidar ilişkisi, iktidarı korumak veya iktidarı elde etmek, olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışmada incelenen araştırma problemi kapsam olarak 1990 sonrası yaşanan savaşları kapsamaktadır. Şüphesiz ki daha önceki dönem savaşlara da bakmak tarihsel ve sosyolojik bir yaklaşım açısından kendisini bir zorunluluk olarak dayatmaktadır. Ancak çalışmanın odak noktası 1990 sonrası ‘yeni savaşlar’ olarak adlandırılan savaşları kapsamaktadır.

Bu çalışmanın önemi; 1990 sonrası savaşları “esnek savaş” olarak tanımlayıp literatüre yeni bir kavram katmasıdır. Esnek savaşlar eski savaşlardan bir kopuş değil aksine bütünsel olarak hem kopuş hem de devamlılık göstermektedir. Savaşın karakteri değişmiştir. Değişim gösteren savaş olgusu değil onun bağımlı olduğu kapitalist üretim tarzının aşamalarıdır. Dolayısıyla bir kavram olarak esnek savaş bağımlı olduğu kapitalist üretim tarzının son aşaması olan esnek üretim tarzının bir türevi olarak tanımlanmaktadır.

Bu çalışmada ulaşılan temel sonuç; 1990’lar sonrası savaşların tarihsel olarak bir dönüşüm geçirdiği ancak bu dönüşümün eski savaşlar ile bir kopuş olmadığıdır. Aksine savaşın değişmeyen yanı – iktidarı korumak veya iktidarı elde etmek- kendisini üretmekte ancak savaşlar yeniden üretime girdiği zaman dönemin temel koşullarına uygun bir dönüşüm sağlamaktadır. Savaşlar ile üretim yapısı arasında yakın bir ilişki vardır ve bu yeni dönem savaşlara üretim biçimi olan

kapitalizmin esnek üretimine uygun olarak esnek savaş adı verilmektedir.

Çalışma öncelikle literatür taramasına odaklanmaktadır. Yeni savaşlar hakkında ileri sürülen görüşler okuyucuya bu bölümde özetlenmektedir. Ardından 1990'lar sonrası yaşanan savaşların eski savaşlarla bir kopuş mu yoksa süreklilik mi ilişkisi içerdiği sorgulanmaktadır. Bir sonraki bölümde ise makalenin amacına uygun olarak esnek savaşlar yeni bir kavramsallaştırma olarak sunulmaktadır.

1) Yeni Savaşlar: Literatüre Bir Bakış

1990'lı yıllarda Bosna Savaşı ile birlikte bilim dünyasında yeni bir tartışma başlamıştır. Savaşların doğasının değiştiği ileri sürülmüş ve bu savaşlara, değişik isimler verilmiştir. Ancak bu savaşlar genel olarak yeni savaşlar olarak adlandırılmıştır. Bu yeni teze göre savaşın yalnız karakterinin değil doğasının da değiştiği savunulmuştur. Dolayısıyla, yeni savaşların eski savaşlardan birçok yönden farklılaştığı ve yeni bir biçim kazandığı varsayılmıştır. Çalışmanın bu bölümünde, yeni savaşlar tezinin temel önermeleri incelenmektedir.

Savaşın dönüşümü hakkında ilk önermelerden biri, 1991 yılında Sovyetler Birliği çökerken, Martin Van Creveld tarafından ileri sürülmüştür. Creveld savaşın karakteristikleri hakkında dönüşüm olduğunu gözlemlemiş ve geleceğin savaşları hakkında önermelerde bulunmuştur. Creveld 2000'li yıllarla birlikte öncelikle devlet elindeki şiddet tekelinin dönüştüğünü ileri sürmüştür. Yükselen düşük yoğunluklu savaş devlet tekelini sona erdirmektedir (Creveld, 1991: 137). Böylece devletler Weber'in tanımlamasından beri gelen meşru şiddet tekeline sahip olma ve meşru güç kullanma tekelini (Weber, 2012) yitirmiştir.

Yeni savaşlar ile dünya farklı bir aşamaya girmiştir. Savaşın stratejisi, taktikler ve normları tamamen değişmiştir. Savaş olgusu süreç içerisinde artık asimetrik bir biçime bürünmüştür. İsyancı gruplar organizasyon ve silahlar açısından devletten aşağı organizasyonlar olduğu için düzensiz savaş ve terörizm stratejilerinin gelişmesine yol açmıştır. Taktik olarak sivilleri hedef alma, etnik temizlik ve katliamlar yaygınlaşmıştır (Levy ve Thompson, 2010: 13).

Yeni savaşlar birçok açıdan eski savaşlardan ayrılmaktadır. Savaş teknikleri değişmiştir; konvansiyonel muharebe yerini terör

aktivitelerine bırakmıştır. Farklı askeri stratejiler uygulanmıştır; yeni toprak ele geçirme yerine nüfus kontrolü gibi stratejiler gözlenmiştir. Farklı savaşçılardan yararlanılmıştır; profesyonel askerler yerine özel ordular, suç çeteleri ve savaş lordları gibi silahlı güçler ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda yeni savaşlar farklı yapıya sahiptir; merkezi güçler yerine merkezsizleştirilmiş güçler ön plana çıkmıştır (Malesevic, 2008: 98).

Yeni savaşlarda değişimi yaratan en önemli faktör ekonomik küreselleşmenin değiştirici gücü olmuştur. Kapitalizmin geldiği son aşama olan üretici güçlerin küreselleşmesi ile savaşların yapısı da yeniden şekillenmiştir. Böylece savaş olgusu yeni bir aşamaya geçmiş ve yeniden biçimlenerek mevcut çevreye uyum sağlamıştır (Malesevic, 2008: 100). Bu noktada savaşların şekillenmesinde ekonominin rolü çalışmanın temel önermesine uygun olarak vurgulanmıştır.

Patrick Mello'ya göre yeni savaşlar tezinin bazı temel hipotezleri bulunmaktadır. Bu temel hipotezler ile yeni savaşlar eski savaşlardan farklılaşmaktadır. Bu hipotezlerden birincisi güç kullanımında devlet tekelinin aşınmasıdır. Buna göre Weber'in tanımlamasından beri yaygın olarak kullanılan zor kullanma tekeli olarak devlet anlayışı (Weber, 2012) erimektedir. Devlet tekeli, aktörler, toprak ve uluslararası hukuk açısından, zayıflamıştır. Klasik savaş karakteristikleri, Clausewitz'den beri gelen, savaş deklarasyonu, sivillerden ayrılan savaşçılar ve savaşlarda cephe kavramı (Clausewitz, 2011) gibi konular yeni savaşlarda ortadan kalkmıştır. Devlet yapıları zayıflarken öteki yandan devlet dışı aktörler ortaya çıkmıştır. Devlet dışı aktörler devlet otoritesine meydan okuyan devrimci, isyancı ve ayrılıkçı hareketlerdir. Bu devlet dışı aktörler tamamen devlet yapısının erimesi ile ortaya çıkmıştır. Örneğin yeni savaş olarak adlandırılan Bosna Savaşı'nda birçok devlet dışı aktör; paramiliterler, yabancı paralı askerler, yerel milisler ve suç grupları gözlenmiştir. Yeni savaşlarda yüksek düzeyde barbarlık tespit edilmiştir ve siviller kitlesel katliama uğramıştır. Bosna, Sierra Leone ve Kongo bu durumun tipik örnekleridir (Mello, 2010: 3).

İkinci hipotez yeni savaşların ekonomi politiğidir. Yeni savaşların taşıyıcısı ekonomik süreçlerdir. Eski savaşların temel taşıyıcıları olan politik ve ideolojik motifler yeni savaşlarda daha küçük bir rol oynamaktadır. Buna bağlı olarak ekonomik perspektif, yeni savaşları

anlamada temeldir. Bu durum Clausewitz'in 'savaş politikanın başka araçlarla sürdürülmesi' (Clausewitz, 2011: 31) tezine atfen 'savaş ekonominin başka araçlarla sürdürülmesidir' tezine yol açmıştır. 1990'ların ortasından itibaren yapılan araştırmalar yerel çatışmalar ile küresel savaş ekonomileri arasındaki bağa odaklanmıştır. Bu odaklanma yasal ve yasadışı ağları, silah ve uyuşturucu trafiğini, yolsuzluğa bulaşmış hükümetleri ortaya çıkarmaktadır (Mello, 2010: 4).

Üçüncü hipotez; yeni savaşlar kimlik temelli savaşlardır. Bu kimlik temelli savaşların yükselişi devlet yapısının aşınması ve küreselleşmenin güvensiz ortamından beslenmektedir. Kimlik, çatışmaların potansiyel kaynaklarından birisidir. Bosna-Hersek'teki etnik şiddet yeni savaşların kimlik temelli yapısını en iyi gösteren örnektir. Etnik heterojenlik bir ülkeyi şiddete eğilimli hale getirmektedir. Kimlik politikası eski Yugoslavya ve Sovyetler Birliği'nde doğmuş ve daha sonra Keşmir ve Eritre'de gözlenmiştir. Mevcut örneklerin ortak temeli; meşruiyeti azalan politik liderlik ve buna bağlı büyüyen yolsuzluğa batmış ekonomidir. Bu örneklerde politik elitler iktidarda kalmak için kimlik politikalarını kullanmıştır (Mello, 2010: 7).

Dördüncü hipotez; yeni savaşlar çerçevesinde terörizmdir. Uluslararası terörizmin yeni çeşitleri terörizmin yeni varyantıdır. Klasik terörizmden farklı olarak bu yeni terörizm Batı toplumlarına stratejik bir meydan okuma oluşturmaktadır. Terörizm, yeni savaşlar tezinde düzensiz savaş ve örgütlü suç oluşturmaktadır. Klasik terörizmde savaşanlar, dar olarak, odaklandığı hedefe saldırmaktadır ve kamu, ölümlerden çekinmektedir. Uluslararası terörizmin yeni formunda otonomik politik strateji mevcuttur. Halktan ölümler hasar olarak görülmektedir. Teröristlerin özel hedefi toplum ve ekonomik yapıdır (Mello, 2010: 8).

Edward Newman'a göre yeni savaşlar tezinin temelleri bazı karakteristik noktalara dayanmaktadır. İlk olarak; günümüzde çoğu savaşlar devletlerarası savaşlar yerine devlet içi -iç savaş- savaşlardır ve devletlerarası savaşların sayısı azalırken devlet içi savaşların sayısı artmaktadır. İkinci olarak; yeni savaşlar küreselleşme ve liberal ekonomik güçler tarafından şekillenen sosyal dönüşüm ve devlet başarısızlığı tarafından karakterize edilmektedir. Devletin bu başarısızlığı doğal kaynaklar üzerinde rekabetin, yasadışı ticari

girişimlerin, özel orduların ve suç işleyen savaş lordlarının sayısının artmasına yol açmaktadır. Üçüncü olarak; yeni savaşlar politik ideoloji yerine etnik ve dinsel çatışmalar tarafından karakterize edilmektedir. Dördüncü olarak; 1990'dan beri çatışmalarda bütün ölümler sivil ölümlerin askerlere oranı keskin biçimde artmaktadır. Beşinci olarak; yeni savaşların doğrudan amacı olarak siviller artan oranda ve kasten hedef alınmaktadır ve etnik homojenleştirme çağdaş çatışmaların temel karakteristiği haline gelmiştir. Altıncı olarak; kamu otoritesinin çöküşü ile kamu ve özel savaşçılar ve savaşçılar ile siviller arasındaki farklılık ortadan kalkmıştır (Newman, 2004: 174).

Yeni savaşlar tezinin en önemli savunucusu Mary Kaldor'a göre de 21. yy'ın örgütlü şiddeti ile 20. yy'ın savaşları arasında ayrıma gitmek şarttır. 20. yy'dakiler eski savaş 21.yy'daki ise yeni savaşlardır. "Yeni Savaşlar" küreselleşme çağının savaşlarıdır. Kaldor'a göre eski savaşların aktörleri devletlerin düzenli orduları arasında savaş iken yeni savaşlarda aktörler devlet networklerinin birleşimi ve devlet dışı oluşumlardır; özel güvenlik şirketleri, paralı askerler, cihadçılar, savaş lordları ve para militer güçler (Kaldor, 2013: 2). Kaldor yeni savaşlar ile eski savaşlar arasında amaç farklılıklarının da önemli olduğunu belirtmektedir. Eski savaşlar genel olarak jeopolitik çıkarlar ve ideolojiler –demokrasi veya sosyalizm vs.- arasında yaşanmıştır. Yeni savaşlar ise tamamen kimlikler arasında yaşanmaktadır –etnik veya dini. Kimlik politikasının ideolojik veya jeopolitik çıkarlardan farklı bir mantığı bulunmaktadır. Yeni savaşlarda amaç belirli gruplar için devlete erişmek iken eski savaşlarda amaç geniş kamu çıkarı için özel politika ve program uygulamaktır (Kaldor, 2013: 2). Ayrıca kimlik politikasının yükselişinde en önemli etkenler yeni iletişim teknolojileri, dünya üzerinde göç ve kapsayıcı politik ideolojilerin –sosyalizm veya sömürge sonrası milliyetçilik gibi- erozyona uğramasıdır. Kimlik politikaları savaş yoluyla inşa edilmektedir. Kimlik etrafında politik mobilizasyon savaşın amacını oluşturmaktadır (Kaldor, 2013: 2).

Kaldor yeni savaşlar ile eski savaşlar arasında metod farklılıklarına değinmiştir. Buna göre eski savaşlarda yöntem olarak askeri araçlarla belirli bir toprağın kazanılması hedeflenmiştir. Yeni savaşlarda çatışma daha nadir ve toprak politik araçlarla elde edilmektedir. Nüfusun kontrolü ile politik araç sağlanmaktadır. Bunun için şiddet düşman güçler yerine siviller üzerinde uygulanmaktadır (Kaldor,

2013: 2). Kaldor eski savaşlar ile yeni savaşlar arasındaki son farkın finansal biçim olduğunu vurgulamaktadır. Eski savaşlar büyük oranda devletler tarafından vergi ve borçlanma yoluyla finanse edilmiştir. Eski savaş ekonomileri oldukça merkezileşmiş ekonomilerdi. Yeni savaş ekonomileri ise küreselleşmiş dünya ekonomisinin bir parçasıdır (Kaldor, 2013: 3).

Yeni savaşlar tezinin bir savunucusu da Chris Hables Gray'dir. Gray "Postmodern Savaş" kavramını yeni savaşları tanımlamak için kullanmıştır. Gray'e göre; postmodern savaşların başlangıcı Vietnam Savaşı'dır ve 20. yy'ın ikinci yarısında savaş temelden değişmiştir. İleri teknoloji silahlar özellikle bilgisayarlar ile kalıcı askeri mobilizasyon 1945'den beri dikkat çekmektedir (Gray, 1997: 21).

Yeni savaşlar tezinin bir başka savunucusu Edward Rice'dir. Rice, bu yeni savaşlara "Üçüncü Tip Savaş" adı vermektedir. Rice'a göre; bu yeni tip savaşlar veya üçüncü tip savaşlar ne nükleer savaşlardır ne de konvansiyonel savaşlardır. Bu savaşlar düzensiz savaşlardır. Bu savaşlar daha az gelişmiş bölgelerde yaşanır ve savaş, düzenli ordu ile düzensiz gruplar arasında yaşanmaktadır (Rice, 1990: 2). Bu üçüncü tip savaşlarda Clausewitz'in vurgulamadığı bir durum söz konusudur. Bu durum savaşta zafer birinin güçlerini diğerinin zayıf olduğu yanına yoğunlaştırdığı zaman kazanılmaktadır. Gelişmiş ülkelerde başkentin ve öteki önemli şehirlerin kaybedilmesi sonucu veya ekonominin krize girmesi sonucu ordu ya teslim olmakta ya da yok olmaktadır (Rice, 1990: 54).

William Lind ise yeni savaşları "Dördüncü Jenerasyon Savaş" olarak adlandırmaktadır. Lind'e göre; dördüncü jenerasyon savaş muhtemelen düşmanın toplumunu tamamen içermektedir. Ayrıca merkezi lojistiğe bağımlılık azalmaktadır. Yine dördüncü jenerasyonda manevra daha önemli hale gelmiştir. Kitle ateşi önemini yitirmiş aksine dezavantajlıduruma gelmiştir. Küçük gruplar daha etkin mücadele sürdürmektedir. Küçük gruplar daha iyi manevra yapmaktadır. Düşmanı fiziksel olarak tüketmek yerine içerden çökertmek esas amaç haline gelmiştir. Düşmanın stratejik merkezlerinin çekiminin doğru belirlenmesi çok önemli olmaktadır. Savaş ve barış arasında çizgi bulanıklaştığı gibi sivil ile asker arasındaki çizgi de kaybolmuştur. Savaş, fiziksel olarak düşman ile değil toplumun kültürel yapısı ile ilgilidir (Lind, 1989:23).

2) Yeni Savaşlar: Kopuşmu Süreklilik mi?

Yukarıda belirtildiği gibi 1990'lı yıllar dünya için önemli bir dönüm noktasıdır. Siyasal olarak Sovyetler Birliği ve reel sosyalist ekonomi modeli çökmüştür. Bununla bağlantılı bir başka siyasal gelişme ise yerkürenin ABD öncülüğünde tek kutuplu bir hegemon güce sahip olmasıdır. Yine bu dönemin bir başka gelişmesi ise ekonomik, kültürel, sosyal olarak küreselleşme sürecinin hızla tüm yerküreye hâkim olmasıdır. Bu gelişmeler ışığında tüm toplumsal olgular yeni bir dönüşüm sürecine girmiştir.

Sovyetler Birliği'nin çöküşü pek çok yeniliğin habercisi olmuştur. “Yeni Dünya Düzeni”, yükselen etnik hareketler, kadın hareketleri gibi pek çok gelişme bu yıllardan sonra gözlenmeye başlamıştır. Bir imparatorluk örneği olan Sovyetler Birliği'nin çöküşü savaşlar açısından da pek çok çatışmayı beraberinde getirmiştir. Şüphesiz savaşlar insanlık kadar eski bir olgudur. Ancak savaşların doğası ve karakteri daima tartışılma konusu olmuştur. Savaşların doğası nedir? Doğası değişme içinde midir? Karakteri nedir? Dönüşüm geçirmekte midir? gibi pek çok soru gündeme gelmektedir.

20. yy'ın sonunda yaşanan savaşlar ile ilgili olarak birçok farklı bakış açısı –güvenlik yaklaşımı, uluslararası ilişkiler, politik ekonomi, politik teori-, farklı analizlere rağmen, ortak bir noktada buluşmaktadır; savaşlar önekilere göre oldukça farklı bir aşamaya geçmiştir (Malesevic, 2008: 98). Bu yaklaşımların hepsi şu konuda ortak tespit yapmaktadır ki savaşlar artık yeni savaş paradigması bağlamında incelenmelidir. Temel argüman ise yeni savaşlar; kapsamı bakımından –devletlerarası çatışmalar yerine iç savaşlar-, metodlar ve finans modeli bakımından –içsel yerine dışsal- ve karakteri bakımından –düşük yoğunluklu savaş ve yüksek sivil ölümleri ile birlikte- önceki savaşlardan farklılaşmaktadır.

Yeni savaşlar tezine karşı çıkan Gray'e göre; savaşın politik, sosyal, kültürel ve teknolojik birkaç bağlamı vardır. 1989'dan beri savaşın bazı yönleri, Clausewitzyan terimlerle, değişmiştir ancak politikanın mantığı değişmemiştir. Sırasıyla ilk olarak; savaşın doğası değişmemiştir. Savaşın doğası 21. yy'da ne ise 20., 19. yy'da hatta M.Ö. 5. yy'da da aynıdır. Savaşın doğası sonsuzdur. Askeri dönüşüm gerçekleşse bile savaş yeniden tanımlanamaz. Savaşın yukarıdaki bağlamları değiştiği için savaşın karakteri değişmekle birlikte savaşın doğası değişemez. Savaşta yeni keşifler var olmakla birlikte bu

toplumun dönüşümü ve yeni sosyal şartların bir sonucu olarak değerlendirilmektedir (Gray, 2005: 17).

Henderson ve Singer'e (2002: 166) göre; yeni savaşlar kavramını savunan tezler bazı ampirik iddialara dayanmaktadır. Bunlar: ilk olarak; dünyada çatışmanın mekânı Avrupa'dan postkolonyal bölgelere kaymıştır. İkinci olarak; çatışma, devletlerarası çatışmalardan devlet içi çatışmalara geçmiştir. Üçüncü olarak; yeni savaşlar eski savaşlardan amaç, pratik ve katılımcı tipleri açısından farklı hale gelmiştir. Dördüncü olarak; yeni savaşların kökeni diğer savaşlardan farklı olduğu için yeni savaşların korelasyonu diğer savaşların korelasyonlarından farklıdır ve bu sebeple yeni savaşlar farklı strateji ile incelenmelidir. Henderson ve Singer, yeni savaşlar tezinin iddialarını incelemiş ve eleştiriye tabi tutmuşlardır. Örneğin; yeni savaşlarda ölümün çoğunun asker değil sivil olduğu iddiasını eleştirel bir biçimde incelemişlerdir. 1899 ile 1902 arası Filipinler'de ki ABD'nin emperyalist savaşını incelemiş ve o yıllarda 4000 ABD askerinin ve 20000 isyancının öldüğünü buna karşılık 200000 sivilin katledildiğini belirtmişlerdir (Henderson ve Singer, 2002: 175). Dolayısıyla eski savaşlarda da sivil ölümlerinin asker ölümlerinden daha fazla olduğu gözlenmiştir.

Yine Henderson ve Singer, yeni savaşlarda küçük terör gruplarının ve terörizmin etkin olduğu tezini incelemiş ve eski savaşlarda da bu tip savaşların var olduğunu ileri sürmüşlerdir. Örneğin; ABD Bağımsızlık Savaşı, Napolyonik Savaşlarda, ABD İç Savaşı'nda, Franco-Prusya Savaşı ve II. Dünya Savaşı'nda terörizmin varlığını vurgulamışlardır (Henderson ve Singer, 2002: 177). Ayrıca Henderson ve Singer, yeni savaşlarda amaçlar eski savaşlardan farklıdır tezini eleştiriye tabi tutmuşlardır çünkü amaçları önceden kestirmek kolay değildir. I. ve II. Dünya Savaşları'nda amaç neydi veya Vietnam Savaşı'nda amaç neydi. Günümüz savaşlarında amaç nedir? Henderson ve Singer'e (2002: 178) göre; hepsinde esas amaç politik karar vericilerin iradesini etkilemektir.

Tüm tartışmalara bu noktada bir başka pencere açmak, yeni bir kavramsallaştırma oluşturabilmek açısından gereklidir. Yeni savaşlar tezi bahsedilen itirazlar ışığında düşünüldüğü kadar da sağlam temellere dayanmamaktadır. Savaş olgusunun evrimi söz konusudur ancak bir bütün olarak savaş olgusu değişmemiştir. Bu noktada yeni bir kavramsallaştırma gereklidir. Hem süreklilik hem de kopuş

anlamında yeni bir bütünsel yaklaşım ihtiyacı doğmaktadır. Savaşı bir bağımlı değişken olarak ele almak ve ekonomiye bağımlı kılmak yeni bir yaklaşım sağlamaktadır. Savaşlar da diğer toplumsal olgular gibi ekonominin şekillendirmesine tabidir. Modern zamanların egemen üretim biçimi kapitalizmdir. Dolayısıyla toplumsal olguları da kapitalizmin biçimlendirdiği düşüncesi yeni savaşları anlamak açısından bir açıklama sağlamaktadır. Ancak bir birikim süreci olarak kapitalizmde homojen bir karakter taşımamaktadır ve farklı aşamaları olan bir süreçtir. Birikim süreci olarak kapitalizmi serbest rekabetçi kapitalizm, tekelci kapitalizm ve esnek kapitalizm olarak farklı aşamalara ayırmak mümkündür. Bir sonraki bölümde yeni savaşları esnek savaşlar olarak yeni bir kavramsallaştırma olarak ileri süreceğiz.

3) Esnek Savaşlar: Yeni Bir Kavramsallaştırma

Yeni savaşlar tezlerini inceledikten sonra şu görüş ileri sürülebilir; yeni savaşlar ile eski savaşlar arasında bir kopuş değil hem süreklilik hem de kopuş ilişkisi bulunmaktadır. Savaşın değişmeyen yanı olan iktidar olgusuaynen gözlemlenirken sadece karakteristiğinde değişiklikler gerçekleşmektedir. Bu aynı zamanda savaş olgusunun evrimi anlamına gelmektedir. Yeni yaklaşım bir başka tartışmayı gündeme getirmektedir; toplumsal olguların bir doğası, özü var mı? tartışması. Özcü yaklaşımı reddetmek genelde toplumsal olguların özelde savaş olgusunun bir doğası olduğu anlayışını da reddetmek anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, olguları ve savaş olgusunu bir doğaya değil, tarihsel bir yaklaşımla, değişken bir yapıya sahip olduğunu kabul etmek ya da varsaymak gerçekliğe ulaşmada önemli bir aşamayı oluşturmaktadır.

Savaş olgusunun tarihsel koşullara bağlı değişken yapısını anladıktan sonra, 1990'lar sonrası savaş olgusunun dönüşümünü anlamak daha kolay hale gelmektedir. Bu değişiklik ve dönüşümü bir değişkene bağlamak, indirgeme yapmak açıklamak için gerekli bir ön koşuldur. Bu değişken, bu çalışmada, ekonomi olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda savaşın karakteristiğinde meydana gelen dönüşümü ekonomik üretim tarzı olan kapitalizmin dönüşümünde aramak gerekliteorik altyapıyı sağlayacaktır.

Esnek savaşlar geçerli üretim tarzı olan kapitalist üretim tarzının esnek üretim biçiminden şekillenmektedir. Serbest rekabetçi üretimde sermaye henüz *yarı-merkezi* bir özellik gösterirken tekelci üretimde

sermaye *merkezi* özellik taşımaktaydı. Bu üretim biçiminde sermayenin örgütlenme şekli Fordizm olarak tanımlanabilir. Harvey'ye göre; Fordizmin başlangıç tarihi 1914'tür (Harvey, 2010: 147). Fordizmin özellikleri kitlesel üretim ve kitlesel tüketim, emek gücünün üretiminde yeni sistem, emeğin denetiminde ve yönetiminde yeni politika, kısaca rasyonelleştirilmiş, modernist bir toplumdandır (Harvey, 2010: 148).

Çalışmanın temel konusu olan esnek savaşlar ise esnek kapitalist üretim dönemine denk gelmektedir. Bu dönem sermayenin örgütlenme biçimi olan post-Fordizmdir. Sermaye *merkezsizleşmiştir*. 1973'lere gelindiğinde en önemli sorunlar; aşırı likitide dolayısıyla enflasyon artışı, OPEC'in petrol fiyatlarını yükseltme kararı ve 1973 Arap-İsrail savaşı sebebiyle Arapların Batıya petrol ambargosu uygulama kararıdır (Harvey, 2010: 168). 1973'ün petrol şoku sonucu dünyada stagflasyon -durgunluk içinde enflasyon- durumunun ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bunun sonucunda birikim sürecinin kökten yeniden değişmesi gerekmiştir. Harvey, bu yeni birikim sürecini esnek birikim olarak tanımlamaktadır (Harvey, 2010: 170).

Bu noktada günümüzde liberal tezlerin (Creveld, 1999) aksine ulus devletlerin hâlâ siyasal olarak egemen kimliğini koruduğu vurgulanmalıdır. Bu bağlamda, savaşlarda 20. yy son çeyreğinden itibaren devletlerarası savaşlar bir düşüş göstermekte ve devlet içi savaşlar gündeme gelmekle birlikte çatışmaların taraflarından devlet dışı aktörlerin arka planında bir başka rakip ulus-devletin olduğu unutulmamalıdır. Devletler, rekabetini kısacası emperyalist rekabetini diğer ülkelerdeki devlet dışı aktörlere destek vererek sürdürmektedir. Böylece iki ulus-devlet veya ulus-devletler doğrudan karşı karşıya gelmemekte, savaşmamakta ve ortaya çıkabilecek maliyeti düşük tutmaktadır. Özellikle nükleer silahlar çağında ortaya çıkan dehşet dengeleri bu yolla değiştirilmeye çalışılmaktadır.

Özelleştirme esnek üretim tarzı ve onun ideolojik akımı olan neoliberalizmin getirdiği bir özelliktir. Özelleştirme kamusal malların önce yarı kamusal mal haline daha sonra özel mal ve hizmetlere dönüşmesine yol açmaktadır. Temel kamusal mal olan savunma da özelleştirme sürecine açılmıştır. Özel güvenlik şirketleri savaş olgusunun karakterini de değiştirmektedir. Ulusdevlet ve onun orduları arasında savaş artık özel güvenlik şirketleri ve devlet dışı aktörler arasında bir çatışma biçimine dönüşmektedir. Savunma

hizmetleri bazı örneklerde sözleşme yolu ile özel şirketler tarafından yürütülen hizmetlere dönüşmektedir. Geleceğin savaşlarında Fransız Devrimi sonrası ortaya çıkan halk ordularının yerini giderek özel şirket askerlerinin alacağı düşünülebilir. Zabcı'ya göre savaşta ortaya çıkan değişim 1980'ler sonrası özellikle Soğuk Savaş'ın sona erışı ile başlamaktadır. Artık savaş değişmeye başlamış ve güvenlik özel askeri şirketler aracılığıyla yürütülmeye başlanmıştır. Bunun sebepleri; soğuk savaşın sona ermesi, savaşın yapısındaki değişimler ve özelleştirmenin hız kazanmasıdır. Bu üç değişken özel askeri şirketlere küresel olarak talep yaratmıştır. Böylece özel askeri endüstri doğmuştur (Zabcı, 2004: 29).

Kapitalizmin esnek üretim biçimi tamamen bilgisayaradayağı üretim biçimidir. Dolayısıyla teknolojik olarak bilgisayarlar egemen konuma gelmiştir. Mark Elam'da bu dönemin teknolojik özelliklerini vurgulamaktadır. Elam 1890'larda düşük maliyetli çeliğin, 1930'larda petrolün 1980'lerden sonra ise mikro elektroniğin sanayiye geliştirdiğini belirtmiştir (Elam, 1994: 45). Dolayısıyla bilgisayarlar esnek üretim tarzında en önemli unsurdur. Bu gelişme, silah teknolojisine yansımış ve savaşlar yeni bir aşamaya geçmiştir. Bilgisayar destekli silah teknolojisi, savaşta mekân olarak uzayın kullanılması gibi gelişmeler bilgisayar teknolojisinin kullanımının bir sonucudur.

Bir başka gelişme esnek üretim biçiminde asimetrik üretimin egemen hale gelmesidir. Lapavitsas da bu duruma dikkat çekmiş ve 1970'lerden itibaren ekonomiye asimetrik üretimin egemen olduğunu belirtmiştir (Lapavitsas, 2005: 36). Bu savaşlara da yansımış ve savaşlar simetrik tehditten asimetrik tehde dönüşmüştür. Bu asimetrik yapı savaşın karakteristiğini temelden değiştirmiştir. Devletlerin tamamen aşınması ve devlet dışı grupların savaş tarafı olması bir gerçeklik iken bu grupların arkasında destekçi olarak yine ulus-devletlerin bulunması gerçekliği de unutulmamalıdır. Örneğin; Sovyetler Birliği ile Afgan mücahitleri arasında 1979'da Afganistan'ın işgali sonrası başlayan çatışmada Sovyetler Birliği'nin başlıca rakibi ABD, Afgan mücahitlerin destekçisi olarak ortaya çıkmıştır. Bu örnek genişletilebilir ve birçok bölgede gerçekleşen devlet-devlet dışı gruplar arasındaki çatışmalarda devlet dışı aktörler arkasında o devlete rakip devletlerin bulunması bir gerçeklik olarak kendisini göstermektedir. Dolayısıyla eski savaşlar dönemi

devletlerarası savaşların yeni savaşlar dönemi devlet içi savaşlara dönüştüğü tezini çatışan tarafların arkasında bir başka devletin destekçi olarak bulunduğu gerçeği ile düşünmek gerekmektedir. Dolayısıyla, 20. yy'ın son çeyreğinden itibaren çatışmalar bir yönüyle yine devletlerarası rekabetin bir sonucu olarak kendisini göstermektedir.

Bu noktada, 1990 sonrasında karşımıza çıkan savaşları esnek savaşlar olarak kavramsallaştırabiliriz. Bu savaş olgusunun evriminde yeni bir uğrak anlamına gelmektedir. İçinde hem sürekliliği hem de kopuşu taşımaktadır. Esnek savaşların temel özelliklerine bakacak olursak;

Esnek savaşlarda *belirleyen güç* olarak ekonomik üretimi tespit edebiliriz. Belirleyen güç olarak ekonomiyi tespit ettikten sonra savaş ve mevcut üretim tarzı olarak kapitalizm arası ilişki gündeme gelmektedir. Doğal olarak; 1990 öncesi savaşlara eski savaşlar denildiği noktada gündeme gelen sorun; kapitalizmin yaklaşık 15. ve 16. yy'lardan beri hâkim olan üretim tarzı olmasından bu yana eski savaşlar ile esnek savaşlar arasındaki farklılıkların nereden kaynaklandığıdır. Bu çalışmada eski savaşlar ile yeni tip savaşlar arasında kopuş olmadığı aksine hem kopuş hem de süreklilik olduğu tezinden hareketle aralarındaki farklılığın kapitalist üretim tarzının aşamalarından ileri geldiği düşünülmektedir. Kapitalizmin 20. yy son çeyreğinde geldiği aşama esnek üretim aşamasıdır ve bu doğal olarak bir toplumsal olgu olarak esnek savaşları belirlemektedir. Buradan hareketle yeni tip savaş olan esnek savaşlar döneminde yukarıda belirttiğimiz gibi kimlik politikaları ön plana çıksa da bunların ekonomik alt yapısı ihmal edilemez. Örneğin; bir ekonomik sömürü biçimi olan emperyalist ilişkileri anlamadan Batı ile Doğu arasındaki ilişkiler ve Doğu'da yaşanan yoksullaşmayı anlamadan örneğin bir Hıristiyan-İslam çatışması yeterince anlaşılabilir. Yine dünyada gündeme gelen etnik hareketler gerek küresel gerek ülke içi sömürü ilişkileri anlaşılmalıdır. Bu bağlamda yeni tip savaş olan esnek savaşlarda temel belirleyen güç ekonomidir.

Levy ve Thompson da savaş üzerinde ekonominin belirleyiciliğine vurgu yapmaktadır ve savaşın askeri ve politik organizasyonlar, politik ekonomi ve silah gibi diğer aktivitelerden birlikte evrildiğini ileri sürmektedir. Yine politik-ekonomi bileşiminde büyük değişikliklerin savaş olgusunda önemli dönüşümlere yol açtığını

vurgulamaktadır. Politik ekonomide makro değişikliklerin diğer aktivitelerden daha çok savaş olgusunun evrilmesinde etkili olduğunu belirtmektedir (Levy ve Thompson, 2011: 1).

Esnek savaşlarda *amaç* doğrudan mevcut iktidarı devirip iktidarı elde etme değil iktidarı yönetemez hale getirip dolaylı olarak iktidara ortak olmaktır. Eski tip savaşlarda iki düzenli ordu veya ordular savaşmakta ve yenilen iktidara doğrudan irade dayatılmaktaydı. Esnek savaşlarda ise iki tarafın iradesi çatışmakta ancak taraflardan özellikle görel olarak daha güçsüz olan karşı tarafı yıpratarak onu yönetemez hale getirmeye çalışmaktadır ve iktidara ortak olmayı amaçlamaktadır.

Yıpratma, savaşlarda eski bir olgudur. I. Dünya Savaşı ve sonraki savaşlarda ordular yıpratma taktiği kullanmıştır. Aslında yıpratma taktik değil bir yöntemdir. Dördüncü jenerasyon savaşlarda da yıpratma temel bir araçtı (Lind, 2004: 15). Günümüz esnek savaşlarında ise yıpratma temel bir stratejidir. Çünkü esnek savaşlar görel olarak zayıf ve güçlü taraflar arasında yaşanmaktadır ve zayıf olan taraf güçlü olan tarafı yıpratmaya çalışmaktadır. Böylece iktidar boşluğu yaratılıp bu boşlukta iktidara ortak olunabilecektir.

Esnek savaşların *yapısı* simetrik değil *asimetriktir*. Daha önce incelediğimiz kapitalist üretimin geldiği son biçim esnek üretim biçimi iken burada en çok görünen durum simetrik değil asimetrik üretimdir. Bu bağlamda, toplumsal olarak savaş olgusu da asimetrik savaş biçimi haline gelmektedir. Bu doğal bir süreçtir çünkü taraflar arasında görel olarak bir denge söz konusu değildir ve denge olmayan durumda simetrik değil asimetrik mücadele söz konusudur. Asimetrik üretim demek asimetrik tehdit ve asimetrik savaş anlamına gelmektedir.

Lindström (2012: 28) 1990 sonrası savaşlar için asimetrik yapının önemine dikkat çekmektedir. Bunun en önemli sebebi taraflardan birisinin güçlü öbür tarafın zayıf olmasıdır. Genelde zayıf olan taraf devlet dışı aktördür. Üç tip asimetrik savaş biçimi vardır; terörizm, gerilla savaşı ve isyan. Terörizm, devlet dışı aktör tarafından bir askeri üstün gücü yenmek için sivillere karşı şiddet veya şiddet tehdidi anlamına gelmektedir. Terörist organizasyonların silah ve ekipman miktarı sınırlı olmakla birlikte oransal olarak topluma verdiği zarar büyüktür (Lindström, 2012: 38). Asimetrik yanı buradan kaynaklanmaktadır. Yine bir başka asimetrik savaş biçimi gerilla savaşıdır. Gerilla savaşı devlet dışı aktörün karşı bir güce maliyet

yaratabilmek için kullandığı bir stratejidir. Maliyet psikolojik veya maddi olabilir. Son asimetrik savaş biçimi isyandır. İsyan, anayasal otoriteye karşı politik bir amaç için başkaldırıdır. Doğal olarak bir tarafta kurumsal otorite öteki yanda ise azınlık bir grup olduğu için asimetrik yapıdadır (Lindström, 2012: 40). Bu üç tip asimetrik savaş 1990 sonrası birçok ülke deneyimlemiştir.

Esnek savaşların bir özelliği de *merkezsizleşmedir*. Bu durum kapitalizmin geldiği son aşama olan esnek üretim biçiminin bir sonucudur. Sermaye merkezsizleşme özelliği taşımaktadır ve bu da esnek savaşları etkilemektedir. Taraflardan güçlü olan taraf merkezi bir nitelik taşıırken zayıf taraf merkezsiz niteliğe sahiptir. Bu esnek savaşların ekonomi tarafından belirlenmesi, yıpratma amacı ve asimetrik niteliği ile uyumludur.

Lind de dördüncü jenerasyon savaşlar olarak 1990 sonrası savaşları kategorikleştirdiği yazısında bu yeni savaşların taraflarından birinin devlet diğer tarafının devlet dışı aktör olduğunu belirterek bu asimetrik duruma dikkat çekmiştir. Bu yeni savaşların özelliği merkezsizleşmedir (Lind, 2004: 13).

Sonuç

1990'lar sonrası gözlemlenen savaşlar ile birlikte yeni bir tartışma çıkmıştır. Tarihsel ve toplumsal bir olgu olan savaşların karakterinin değiştiği ve yeni bir sürece dönüştüğüdür. I. Körfez Savaşı ve Bosna Savaşı bu tartışmaları alevlendirmiştir. Bu bağlamda savaşların veya yeni adlandırıldığı biçimiyle yeni savaşların kopuş mu yoksa süreklilik mi taşıdığı önemli bir tartışma konusu olmuştur. Aslında yeni savaşların ne kopuş ne de süreklilik olduğu aksine diyalektik bir düşünme biçimiyle hem kopuş hem de süreklilik olduğu öne sürülebilir. Çünkü yeni savaşlar ile eski savaşlar arasındaki ilişkinin niteliğini anlamak için savaşları belirleyen gücün ne olduğu önem taşımaktadır.

Belirleyen güçten bağımsız biçimde toplumsal olgu olan savaş ele alan düşünürler yeni savaşların belirleyici gücü olarak savaşlarda devlet tekelinin aşınmasını, kimlik temelli savaşlar ve asimetrik savaşlar olduğunu ileri sürmüştür. Bu noktada savaşlar bağımsız değişkenler olarak ele alınmış ve tarihsel karakteri, yapısal özellikleri ve dayandığı temeller göz ardı edilmektedir. Bu durum savaş olgusu hakkında bütünsel bir analiz yapma ihtiyacını ihmal etmektedir.

Gerçekten 1990 sonrası savaşlar yapısal bir değişim göstermiştir. Bu toplumsal bir olgu olan savaş sahada gözlemleyen herkes için ilk bakışta bile anlaşılabilir bir durumdur. Ancak savaş olgusunun yapısal olarak biçim değiştirmesi bir bütün olarak savaş olgusunun kopuş yoluyla yeni bir biçim aldığı anlamına gelmemektedir. Aksine temel özellikleri varlığını sürdürmektedir. Örneğin; yeni savaşlar da aktörler devlet dışı aktörler iken devlet dışı aktörlerin de arkasında yine bir başka devletin olduğu unutulmamalıdır. Ayrıca devlet tekelinin aşınması anlayışı küreselleşme taraftarlarının temel düşüncesi olmakla birlikte halen önemli aktör olarak ulus-devletler varlığını sürdürmektedir. Yine yeni savaşların veya bu çalışmada ileri sürüldüğü şekli ile esnek savaşların asimetrik savaşlar olduğu bir gerçek iken bu durumun kapitalizmin esnek üretim aşamasında hâkim olan asimetrik üretimden kaynaklandığı belirtilmelidir.

Yine tarihsel ve toplumsal bir olgu olarak savaşlar ekonomik üretime bağımlıdır. Bu bağımlılık hem biçimsel hem de yapısal olarak kendisini göstermektedir. Kapitalizmin farklı aşamaları savaş olgusunu da şekillendirmektedir. Savaş olgusu diğer toplumsal olgular gibi tarihsel sürece tabidir. Bir doğası var mı yoksa biçimsel özellikleri mi var ayrı bir çalışma konusudur. Tüm tarihsel toplumsal olgular biçim değiştirmekte ve evrilmektedir. Bu noktada önemli olan bu değişime ne yol açmaktadır sorusudur. Toplumsal bir olgu olarak savaş olgusu da biçim değiştirmekte ve bağımlı bir değişken olarak yapısal farklılıklar taşımaktadır. Bu çalışmanın temel odak noktası bu değişimdir. Eski tip savaşlar ile esnek savaşlar arasında, keskin farklar görülmekle birlikte, bu çalışmanın temel hipotezi olan eski savaşlar ile yeni tip savaşlar arasında kopuş değil hem kopuş hem de süreklilik olduğu vurgusu bağlamında temelde bir farklılık söz konusu değildir.

Bu bağlamda 1990 sonrası savaşlara esnek savaş adı verilebilir. Esnek savaşlar ekonomiye bağımlı, iktidarı doğrudan elde etmek yerine onu yıpratma amacı taşıyan, asimetrik ve merkezsiz savaşlardır. Esnek savaşlar 1990 sonrası, sınırlı ve topyekûn savaşların yerini almıştır. İleriye dönük olarak kapitalizm, esnek üretimden yeni bir aşamaya geçtiği takdirde esnek savaşlar modelinin de yetersiz kalacağı ve bu modelin de aşılması gerektiği ileri sürülebilir.

Kaynakça

- Clausewitz, C.V. (2011). *Savaş Üzerine*. çev. Selma Koçak, İstanbul: Doruk Yayınları.
- Creveld, Martin Van (1991). *The Transformation of War*. New York: The Free Press.
- Creveld, Martin Van (1999). *The Rise and Decline of the State*. Cambridge University Press.
- Elam, Mark (1994). Puzzling Out the Post-Fordist Debate: Technology, Markets and Institutions. *Post-Fordism: A Reader* (Ed. Ash Amin). Oxford: Blackwell Publishers.
- Gray, Chris Hables (1997). *Postmodern War*. New York: The Guilford Press.
- Gray, Colin S. (2005). “How Has War Changed Since the End of the Cold War?”. *Parameters* (Spring 2005), Vol. 35, pp. 14 – 26.
- Harvey, D. (2010). *Postmodernliğin Durumu*. çev. Sungur Savran, İstanbul: Metis Yayınları.
- Henderson, Errol A. ve Singer, J. David (2002). New Wars and Rumors of New Wars. *International Interactions*. 28:2. pp. 165 – 190.
- Herakleitos (2003). *Kırık Taşlar*. çev. Alova, İstanbul: Bordo Siyah Klasik Yayınları.
- Kaldor, Mary (2013). In Defence of New Wars. *Stability*. 2(1): 4, pp. 1-16.
- Lapavitsas, Costas (2005). Mainstream Economics in the Neoliberal Era. *Neoliberalism A Critical Reader* (Ed. Alfredo Saad-Filho-Deborah Johnston). London: Pluto Press.
- Levy, J.S. ve Thompson, William R. (2010). *Causes of War*. United Kingdom: Wiley-Blackwell.
- Levy, J. S. ve Thompson, William R. (2011). *The Arc of War*. The University of Chicago Press.
- Lind, William S. (1989). “The Changing Face of War: Into the Fourth Generation”. *Marine Corps Gazette* (October 1989). pp. 22 – 26.

Lind, William S. (2004). Understanding Fourth Generation War. *Military Review* içinde (September-October 2004). pp. 12 – 16.

Lindström, Frida (2012). *Asymmetric Warfare and Challenges for International Humanitarian Law*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Uppsala, İsveç: Uppsala Üniversitesi.

Malešević, Sinisa (2008). “The Sociology of New Wars? Assessing the Causes and Objectives of Contemporary Violent Conflicts”. *International Political Sociology* 2, pp. 97 – 112.

Mello, Patrick A. (2010). “In Search of New Wars: The Debate about a Transformation of War”. *European Journal of International Relations*. c. 20 sy. 10, pp. 1 – 13.

Newman, Edward (2004). The ‘New Wars’ Debate: A Historical Perspective is Needed. *Security Dialogue*. Vol. 35, pp. 173 – 189.

Rice, Edward E. (1990). *Wars of the Third Kind*. University of California Press.

Weber, Max. (2012). *Ekonomi ve Toplum Cilt 1*. çev. Latif Boyacı. İstanbul: Yarı Yayınları.

Zabcı, F. Ç., (2004). “Yeni Savaşların Gizli Yüzü: Özel Askeri Şirketler”. *Mülkiye Dergisi* Cilt: XXVIII. Sayı: 243, sf. 21-48.